

mosó mentegetés a Bach-korszakban, hanem az igazság. Ezzel érvel Kossuth Lajoshoz írt folyamodványában is, amellyel az állást el akarja nyerni (IK. LIX. 1955. 105—106.).

60. l. A kocsordi pap — Aranynál szereplő — anekdotáját idézi legutóbb Horváth János is (A reformáció jegyében. Bp., 1957. 485.). Forrását kimutatom a Magyar Nyelvben megjelenendő cikkemben.

81. l. Tervezett iskolai olvasókönyvének problematikájához tartozik az a német nyelvű bíráló is, amellyel elvetette Argy János tanár német szellemben fogant olvasókönyvét (Scheiber, IK. LX. 1956. 74—75.).

96. l. Dolgozat-témáihoz idézendő a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonát képező ív, amelyen Arany összeállította az 1860. évi érettségi vizsgálat magyar írásbeli tételeit (facsimiléjét lásd Keresztury—V. Nyilassy—Illés : Arany János. 1817—1882. Bp., 1957. 95.).

99. skk. A Kecskeméti Állami Levéltár Szilády Áron hagyatékának Arany-kéziratait ifj. Szabadi Sándor ismételtlen kiadta (Kiskunság. 1955. 25—29., 112—114. ; Irodalomtörténet. XLV. 1957. 276—285.).

118. l. A fényképen közölt balladabírálatot már Szilády Áron publikálta (IK. VIII. 1898. 118—119.).

128. l. Hoffer Endre tanár és történész gondosan megőrizte azokat a dolgozatait és írásműveit, amelyeken Arany bírálata olvasható. A legtöbb nyomtatásban is megjelent (vö. Háhn Adolf, EPhK. VII. 1883. 44—47.). Egy novellájáról eddig kiadatlan bírálat van a Petőfi Irodalmi Múzeumban, amely — a novella utolsó mondatához kapcsolódva — így hangzik: „Az isten nyugtassa meg őket! A stylus eléggé kifejelett, kár ilyen *torzképekre* vesztegetni. Igen sok benne a pad alatt hentergés, sárban hentergés, egymáson hentergés etc., de annál kevesebb a benső *összejiggés* a történetben, az *élet-hűség* az alakokban s jellemzésben. Nem azt mondom, hogy *víg* modorban nem lehet dolgozni: lehet, de kissé nemesebben. A *dulakodások* néhol nagyon is hosszúra nyúlnak, nagy szélű derelye: sok a tészája, kevés a turója. Styláris hibát csak egyet jegyeztem meg: *nagy, de nagyobb bajusz*: ez nem világos. Nagy *termetű*, de nagyobb bajuszú.”

A szorgalommal és lelkiismeretesen elkészített munkát tanárok és kutatók haszonnal forgathatják.

Scheiber Sándor

KOMLÓS ALADÁR: IRODALMI ELLENZÉKI MOZGALMAK A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Irodalomtörténeti Füzetek 7. sz., Bp., 1956, Akadémiai Kiadó, 116 l.

A világosi katasztrófa után a nemzettel együtt irodalmunk legnagyobbjai is megbénulva, egy ideig tehetetlenül, szinte meg-némultan álltak. Legtöbbjük 48-as magatartásuknak következményeit viselték, s a csapások átvészélése után ki-ki a maga módján vetette fel a *hová, merre ezután* kérdését. Voltak, akik teljesen felörlődtek, mint Vörösmarty; voltak, akik hívek akartak maradni a múlthoz, de a jelen azt lehetetlenné tette s majdnem elhallgattak, mint Arany, vagy más irányban kerestek utat, mint Vajda. Volt, aki miután rejtve megírta a közelmúlt nagyszerű eseményeit, messzi idők más világába menekült, mint Jókai; volt, aki az emberiség történetén keresztül kívánt feleletet találni a magyar kérdésekre, mint Madách; s voltak, akik hátat fordítottak a múltnak, s egy új kibontakozásnak útját keresték, miközben megtagadták a nemzet új korszakot jelentő fordulát, mint Kemény.

Nehéz volt elhinni a dicsőséges események után, amikor egy félszázadot ugrott napok alatt az ország, hogy mindez hiba, rossz volt. Azokat, akik megbirkózva az örlő

kérdésekkel, valami 48-at tükröző álláspontra jutottak, szerették szembeállítani azokkal, akik — úgy véltük — könnyen áttették magukat a kérdésen s behódoltak egy idegen, ellenséges hatalom rendszerének. Pedig ez utóbbiaknak sem ment ez minden küzdelem, önmészítés nélkül, mégis velük szemben a semmit sem tevő passzív magatartást is valóságos kuruckodásnak tartottuk, s szerettünk rájuk úgy tekinteni, mint 48 közvetlen folytatóira, míg az előbbiekre egyértelműen rásütöttük a hazaárulás bélyegét. Nem védelmükről van szó, hanem a köd eloszlátásáról a tények fénye mellett, amikor Sőtér István arra vállalkozik, hogy éveket szenteljen ennek a kérdésnek tisztázására. Azt hisszük, ennek a vállalkozásnak a sikere ad majd lehetőséget arra, hogy 1849 utáni irodalmunknak minden fontosabb kérdésére megnyugtató feleletet tudjunk adni.

Eddigi sematikus szemléletünk alapján szerettük vizsgálni a következő évtized irodalmi mozgalmait is, az árulókat és követőiket tartottuk a hivatalos irodalom tartóoszlopainak s a velük szemben álló írókat 48-asoknak, függetlenségeknek, hala-

dásért küzdöknek. Ezt a felfogást erősítették e mozgalmak különböző értékelései, amelyek a létrejöttük-megszabta célok szerint mindig csak a különbségekre vetettek súlyt, s igyekeztek a legtávolabbra tolni egymástól a szakadék két falát. A reakciós irodalomtörténet mint a „magyar szellem” megfertőzőjét átkozta ki az ellenzéki mozgalmakat, a haladó gondolkodású irodalomtörténetek nagy része pedig a konzervatív irodalmi felfogást állította minden elmaradottság egyedüli okozójának.

Komlós Aladár: *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a XIX. század második felében* címen a tőle megszokott nagy alapossággal, adat-anyaggal fog a kérdés tisztázásához. Azon kevesek közé tartozik, akik nem esnek az egyik túlzás hibájába sem, s a hatalmas anyagon keresztül biztos ciceronéja az olvasónak. Világos, áttekinthető, tiszta képet ad a kérdésről, s azzal tehetjük le könyvét, hogy ismét egy nagyobb darabot hódított meg a magyar irodalom ugarterületéből, s ezzel is pontot tehetünk egy bonyolult probléma végére.

Am éppen a határozott, éles megállapítások, a leszögezett „tények” keltenek gyanút, hogy mégsem minden ennyire egyértelműen bizonyos, ilyen egyszerű.

Már a megindulás, *Mi az irodalmi ellenzék?* elolvasása után valami hiányérzetünk születik, valamiről többet szeretnénk tudni. Igaz, a szóban forgó ellenzéki mozgalom a 60-as években indul meg, mégis szükségesnek tartanánk létrejöttének történelmi hátterét is megkeresni. Azt hisszük, végső soron ez a kérdés is a forradalomban és a szabadságharcban gyökerezik. Komlós Aladár ugyan az 1. lábjegyzetben arról szól, hogy ha voltak is már előbb ellentétes csoportok, a két front között nem volt meg az a döntő különbség, ami a 60-as évektől kezdve e mozgalmakat jellemzi: az, hogy a hivatalos irodalom emberei biztos pozíciókból harcoltak a kintrekedt szegények ellen. De hogy ez idáig juthatott, abban nagy szerep jutott az előbb említett történelmi helyzetnek, s erre kellene fényt vetni.

Ugyancsak hiányosnak tartjuk a *kérdés kialakulásának* rajzát is, főként a tekintetben, hogy az egyes nézeteket nem ágyazza bele koruk politikai és társadalmi viszonyiba. Nem ad feleletet ez a rész arra, ami ellen ez a tanulmány is oly erősen hadakozik, hogy miként alakult ki a mozgalmak túlbecsülése. Ennek hiányában olykor úgy fetszik: nagyobb az ítés ereje, mint ami egy gyenge fal ledöntéséhez szükséges.

Ennek a fejezetnek azt az előlegezett meghatározását, hogy az ellenzéki mozgalom gyűjtő név, s rajta a „hivatalos irodalom, a kiegyezési rendszer irodalmi képviselete

ellen irányult” megmozdulásokat értjük — a következőkben feltárt bizonyítékok alapján nyugodtan elfogadhatjuk. Valamint elfogadhatjuk azt is, hogy e harcok rugói között „különböző mértékben hatnak a személyes érvényesülés motivumai és politikai és esztétikai elvek”. Ezeknek felmérésére minden esetben törekszik is a tanulmány, s részletesen kitér nemcsak azokra az okokra, amelyek az ellenzék egyes tagjait a hatalmon levők ellen tüzelik, hanem rámutat a biztos pozíciókban levők tényleges elnyomására, az egzisztenciától való megfosztásokra is.

A következő fejezetek először a hivatalos irodalom hadállásait mérik fel, s azután tér rá a dolgozat a tulajdonképpeni mozgalmakra. A *Klikkek-kora* fejezet nem új a korszakot ismerők előtt, de így összefogva döbbenünk rá valójában arra, hogy szinte abszolút hatalom volt a deákosok kezében, s egyenesen csoda, hogy ilyen körülmények között egyáltalán létezni tudott más is rajtuk kívül. Ez még csak nagyobb tiszteletre gerjeszt az ellenzék tagjai iránt, akik tisztában voltak azzal, hogy milyen sors vár rájuk, és mégsem hódoltak be.

A két fél ars poétikája közötti különbséget tárgyaló rész tisztázza azokat az alapelveket, amelyek mértékül szolgáltak az alkotások elbírálásánál. A hivatalos álláspont a fegyelmezettséget, az önmérséklet elveit vallja, míg az ellenzék a korlátlan önkikiáltást hangoztatja, s a lírát teszi a középpontba. Mivel a konzervatívok elveiket Arany költészetéből vonják ki és mereven ragaszkodnak hozzá, a céhenkivüliek léterdeke kívánja, hogy a szellem szabad érvényesüléséért folytatott harcban — minden tiszteletük ellenére — Arannyal is megküzdenek.

Ennek a fejezetnek részletesebb taglalása is kívánatos lett volna, különösen az irodalmi gyakorlatból leszűrt esztétikai megállapítások vizsgálatra szempontjából. Jóllehet a dolgozat célkitűzése az ellenzéki „mozgalmak” tárgyalása, mégis kár volt szemhatáron kívül hagyni magát az ellenzéki és „hivatalos” irodalmat. Bizonyára sok fontos esztétikai különbség adódott volna belőle. Különösen vonatkozik ez a realizmus felfogásának különböző értékelésére (amely ugyan a dolgozatban nem itt foglal helyet, nem tudni miért), mely az elvi nyilatkozatokat véve tekintetbe, csakugyan nem sokban különbözne egymástól, de művészi megvalósulásokban alapvető különbségek lesznek nyilvánvalók.

A társadalmi valóság Gyulai által képviselt igénye egészen mást jelent a gyakorlatban, mint pl. a Tolnaié. A bajok tudatos feltárásának óhaja nem foglalható az előbbi ars poétikájába, míg az utóbbinál erre esik a hangsúly. Ebben a megvilágításban az „erkölcs” is más csengést kap, mint amit

Gyulaiék hirdetnek. Szerintük így van helyesen berendezve a társadalom, míg az ellenzék ezt az állapotot tartja erkölcsletlennek, s nem kétséges, hogy hol az igazság. Az erkölcsnek a társadalmi igazságban való megnyilvánulásának követelése az ellenzék (s köztük főként Tolnainak) egyik legértékesebb elvi szempontja. Általában az élet és irodalom egységének hangoztatása, az égető problémáknak irodalmunkba való bevonása, ezek azok a főbb vonások, amelyek a két tábor jelentősebb alakjait egymástól elkülönítették.

Kétségtelen, hogy a kor legjelentősebb irodalmi alakja Gyulai Pál, s így érthető, hogy ennek a tanulmányának is a középpontjába került. Ez a Gyulai kép már lényegesen módosult Komlós Aladár Vajdamonográfiája óta, amint ezt Nagy Miklós is megállapítja az *Irodalomtörténetben*. (Jegyzetek Komlós Aladár legújabb műveihez. It. 1957. 3. sz.) Napjainkban egyre inkább érezhető az a szándék, hogy Gyulairól elfogulatlan képet adjanak a vele foglalkozók, az eddig túlságosan egyoldalú, elítélő megállapítások helyett.

Bármennyire sokra értékeliük Gyulai szépirói és kritikai munkásságát, *tetteinek* jó hányadát el kell ítélnünk. Az az erőssége, hogy hite, elve mellett kitartott — szüklátó-körűsége ellenére is — tiszteletet érdemelve, ha ugyanakkor nem ütköznek össze saját felfogásával is. Hogy a cél érdekében a semmit igyekezett valamivé felfűjni, hogy Csengeryből nagy tudóst, Baksyból nagy írói akart csinálni, s hogy Pálffy Albertet Jókai fölé akarta emelni, holott ez ellen bizonyára esztétikai érzéke is tiltakozott, ezt súlyos fogyatékoságnak kell megítélnünk.

Komlós Aladár a Gyulairól szóló részben nem ítéli el ilyen élesen, sőt igyekszik megértetni álláspontját a tanulmány olvasójával, de a könyv lapjain összesokasodó Gyulai-mozsairok nemigen segítik ennek a portréjának a kialakulását, inkább az elmarasztaló képhez visznek közelebb.

A Gyulaival kapcsolatos fejtegetéseknek legérdekesebb része a nép-nemzeti fogalmának Gyulai szerinti értelmezése, amelyből kiderül, hogy a cél „a nemzeti irodalom: a népies csak segédeszköz ennek elérésére”.

A következőkben az évtizedenként újból és újból fellépő ellenzéki mozgalmakat elemzi tüzetesen Komlós könyve. Az első megmozdulást Vajda *Polgárosodás* c. röpirata váltotta ki. Amit ezzel kapcsolatban elmond Komlós, az monográfiájából jórészt ismeretes, maga sem időzik hosszan ennél a kérdésnél.

Szerettük volna azonban, még ezt megelőzően, amikor a Deák-párt 1861-es megszerveződéséről ír, ha bővebben szól arról a kapcsolatról, ami a párt és irodalmi csoportja között fennállt és fejlődött. Az, hogy (később) Csengery közvetített a kormány és irodalmi

képviselői között — igen kevés. De kiegészítésre szorul magának az irodalmi Deák-pártnak az összekovácsolódásáról szóló rész is. Ismeretesek azok a viták, amelyek éppen az első hivatalosnak nevezhető irodalmi orgánumban, az Arany szerkesztette *Szépirodalmi Figyelőben* lezajlottak Gyulai és Szász Károly, majd Salamon Ferenc között. Érdemes lenne annak felderítése, hogy miként alakult ki közöttük az egység, s hogyan lettek oly szilárd bástyájává az ügynek. Ehhez azonban szükséges lenne a többi idetartozó tagról, Csengery Antalról, Szász Károlyról, Salamon Ferencről s Beöthy Zsoltról is részletesebben szólni.

Ugyanígy érdekes és szükséges is lenne annak kiderítése, hogy miként lett a deákok közül induló Tolnai, vagy Arany segéd-szerkesztője: Zilahy Károly, vagy maga Vajda is, e csoportnak olyan kérlelhetetlen ellenfelévé. Az sem tisztázott, hogy valójában kitaszítottak vagy szakítók-e. Úgy látszik, többségükben maguk váltak ki, s egyikük sem szívlelte Gyulait első megjelenésétől kezdve.

Arra nézve is hiányosak ismereteink, hogy az ellenzék csoportjainak, egyes tagjainak milyen volt az egymáshoz való viszonya. Arról tudunk, hogy Reviczkyék szoros baráti kapcsolatban voltak egymással, de arról jóformán semmi bizonyosságunk nincs, hogy az ellenzék kitűzött zászlói: Vajda és Tolnai milyen viszonyban állottak egymással. Elszórt — többnyire elismerő — nyilatkozataikat ismerjük, de annak oka kiderítetlen, hogy miért nem közeledtek jobban egymáshoz.

Nem megnyugtató a különböző ellenzéki csoportokat egységbe fűző gondolatok bemutatása sem, bár Komlós szemmel láthatóan törekszik az egymásba kapcsolódást érzékeltetni s folyamatosságot kideríteni. Azt hisszük, a Petőfi-kérdés, amelyről csaknem valamennyien írnak, alkalmas lett volna egy összefogó szemlélet számára, még ha olyan eltérők is egyes tételekben a felfogásuk, mint pl. a Zilahy és Tolnaié. Petőfi szemben állása, emberi magatartása, szókimondása talán mégis szolgálhatna közös alapul.

Zilahy Károly szerepét kellő értékére szállította le Komlós Aladár. Úgy érezzük, hogy egy illúzióval szegényebbek lettünk, de egy bizonyossággal gazdagabbak. Zilahy valóban nagy ellentétet rejt magában, aki végzetes hibának tartotta 48-at, és lelkesedett Vajdáért, aki szerette Keményt és gyűlölte Gyulait. Tehetséges és bátor kritikus volt, magatartása sokak számára és sokáig lehetett erőt adó példa, akinek volt is baráti köre, mindezt megállapítja Komlós, de az irodalmi ellenzék vezérségét megtagadja tőle, mivel semmi egységet nem lát közöttük, ami

összefogná őket, s Zilahy vezérkedésére nincsenek adatai.

Zilahy halála után az ellenzéki mozgalmak egy időre megszakadnak, s újra csak Vajda miatt indulnak meg, amikor a Kisfaludy Társaságban Gyulai és Arany László meg akarja akadályozni verseinek megjelenését. Egy ifjú csoport, amely a *Figyelő* köré csoportosult, s magas szinten elemzi a helyzetet, eredményes mozgalmat fejt ki.

Kellő értékére szállítja le Komlós Aladár tanulmánya a Petőfi Társaság szerepét is, határozottan kijelentve: „Szét kell tépnünk azt a legendát, hogy a Petőfi Társaság az ellenzék fóruma, intézménye volt” (57.). Nem érezzük nagyobb veszteségnek eme bizonyosságot, s azt hisszük, a társaság későbbi tagjai szerettek az ellenzék szerepében tetszelegni. A maga idején csak azért alakult meg, hogy a hivatalos intézményekből kiszorultaknak is legyen egy társaságuk, de valójában inkább csak oda bejutni szerettek volna, mintsem újat alapítani.

Ebben az időben a Petőfi-kiadás körüli botrány érdemel nagyobb figyelmet, mely az ellenzéknek bizonyos győzelmével végződött. De az igazság kedvéért azt is meg lehetne említeni, hogy Arany is felemelte szavát a Petőfi-szövegek meghamisítása ellen.

Egy mondattal arra is ki lehetett volna térni ez időszak tárgyalása kapcsán, hogy Tolnai Tompa tanulmányában indul el bálványromboló útjára, s hogy ezt a tettét Reviczky melegen üdvözölte. (Reviczky Gy. *Összes Munkái* 527.)

A tanulmánynak a legterjedelmesebb és egyben legjelentősebb része a 80-as évekkel meginduló irodalmi fellendüléssel kapcsolatos ellenzéki mozgalom megerősödésének tárgyalása. Nagy helyet szentel Tolnai Lajos munkássága vizsgálatának, s nagy anyagot gyűjt össze, de már sok újat nem ad az eddigi képhez, amely annak idején éppen e lap hasábjain látott napvilágot. (Tolnai Lajos irodalmi nézetek kritikái munkássága alapján. ItK. 1955. 4. sz.)

Amit Komlós Tolnai ellenzéki szerepéről megállapít, azzal teljes mértékben egyet lehet érteni. Tolnait az igazságérzet és a szenvedély egyaránt hevítette Gyulaiék ellen, s bizony nem egyszer elragadtatta magát, s hangja olykor súlyosabb volt, mint mondanivalója.

Az *Irodalommal* kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy bár túlnyomóan polémikus lap volt, helyet kaptak benne elvi fejtegetések is, s igen figyelemre méltók e tekintetben a realizmusra és a naturalizmusra vonatkozó, társadalmi szempontok szerint mérlegelő megállapítások. Mint érdekességet fűzzük ide, hogy az *Irodalom* támadásaira a „hivatalos” humor-újság, a *Borsszem Jankó Titán Laci a Koronában* címen kíméletlenül neki-

megy Tolnainak, s ezt a *Pesti Napló* is átveszi. (1887.)

Sajnáljuk ebből az időből néhány — az ellenzéki mozgalom szempontjából fontos — Reviczky-tanulmány hiányát, mint amilyen pl. a *Nincsen remény*. (1885.)

A századvégi ellenzéki mozgalommal foglalkozva, Komlós Aladár imponáló biztonsággal intézi el a legnehezebb kérdéseket, mint amilyen pl. a kozmopolitizmus ügye. Az itt kifejtett nézetei alapjukban meg egyeznek a már régebből ismeretes gondolataival. (L. A kozmopolita költészet vitája. It: 1953.)

Sok kérdésben szinte másoktól érintetlen területen halad Komlós Aladár, s e részben is élvezhetjük kutatásainak gazdag eredményét. A Palágyi-testvérek munkásságának rövid összefoglaló képe, szép Komjáthy-tanulmányának ide is beleillő része, s a többiekéről is felvillanó egy-egy vonás, mind megannyi új szín a századvég irodalmának palettáján.

Az utolsó fejezetekkel szabályosan zárja a kört, oda tér vissza a tanulmány, ahonnan elindult, a hivatalos irodalom állapotához. Am az elmúlt évtizedek az Akadémia-mumusból ijesztgető bábót csináltak, akitől már senki sem félt komolyan, mert közben felnövekedett egy új írói gárda, amelynek már megvolt az olvasóközönsége is.

Alapjában véve igaza van Komlós Aladárnak, amikor az olvasóközönséggel magyarázza a változás okát, csak ez nincsen eléggé kifejtve; hogy ez azonos gondolkodású, azonos igényű szélesebb réteget is jelent, amelyre már lehet hivatkozni és szükség esetén védelmélt is kérni. De emellett nem kizárólagos az olvasóközönség ereje, az igazi alkotót fűti a becsvágy, hogy mindenkit meghódítson s elismerésre kényszerítsen, s talán leginkább az ellenfelek megtörését tűzi ki céljául.

Ami megállapítással, hogy a *Hét* nem volt Akadémia-ellenes, már Nagy Miklós említett cikke is vitába szállt. A valóság az, hogy ellene és mellette egyaránt találhatunk példákat, ami viszont a lap eszmei kiforratlanságára mutat.

A könyv befejező része Gyulaihoz tér vissza, s bemutatja bukását és rehabilitálását. Ez az elismerés azonban már nem annyira a harcosnak szól, mint inkább a történelem egy ittefejtett alakjának.

Még néhány szót Komlós Aladár módszeréről kell szólanunk. Azt mondhatjuk, hogy a tények nagy tisztelője, minden állítását adatokkal igyekszik bizonyítani, mintha mindennek a tételes bizonyítása volna a legfontosabb. Így természetesen előfordul, hogy ismétlődésekbe bonyolódik, amelyek már a mondanivalót nem viszik előbbre. Az adatokra törekvés hozza magával,

hogy olykor jelentéktelen személyek szavai nagyobb súlyt kapnak, amint amilyent valójában megérdemelnek, pl. Ormódi Bertalan idézett szavai a 32. lapon. Van példa arra is, hogy időben egymástól igen messze eső, tehát kortársnak nem számítható írók szavaiból kapunk idézetet, mint Palágyi Lajosnak a *Nyugatban* 1932-ben megjelent cikkéből az 1870-es évek viszonyaira (33). Az adatok ragadják el a szerzőt az olyan esetekben is, mint amikor pl. az írja, hogy Gyulai „hat héten át, július 31-től szeptember 4-ig” támadta Vajdát (30). Egy elírásra is

felhívjuk a figyelmet, amely szerint Bajzát úgy tekinti, mint aki Döbrenteivel egyenrangú pozícióban van, holott Bajza ekkor még igen kis egzisztencia, viszont Döbrenței számos magas tisztviség birtokosa (5).

Mindezek azonban csak apró tollhibák, amelyek a gazdag anyagban számba sem jönnek, és mit sem vonnak le abból a komoly értékből, amelyet Komlós Aladár e könyve is nyújt, s hogy ismét egy nagy lépéssel vitte előbbre a magyar irodalmi élet egy szakaszának tisztázódását.

Gergely Gergely

KÖZÉPKORI MAGYAR ÍRÁSOK

Összeállította Mezey László. Bp. 1957. Magvető K. 433 l. (Magyar Könyvtár)

Irodalmunk első századairól nem sokat tud a közvélemény, az egykorú szövegeket pedig még kevésbé ismeri. Épp ezért a Mezey László szerkesztésében megjelent válogatásra — lévén a középkor időben és gondolkodásban igen távol tőlünk — fontos feladatok várnak. Nemcsak az előítéletek meggyőző cáfolatát, elosztatását, nemcsak a széleskörű tájékoztatást várjuk e kötetből, de ennél többet: középkori magyar nyelvű irodalmunk megszerettetését is. Tegyük hozzá mindjárt, hogy Mezey mindent meg is tesz ennek érdekében.

Könyvében hozzáértő kézzel csoportosítja világosan áttekinthető nagy egységekbe a gazdag anyagot. A prózai emlékek sorát természetesen a Halotti Beszéd csiszolt stílusú szép magyar szövege nyitja meg, majd utána sorakoznak a bibliafordítások, legendák, példák és prédikációk, a középkor megannyi jellegzetes irodalmi termékei. Külön fejezetben kapnak helyet a magyar dráma kezdetének szempontjából is érdekes — műfajilag egyébként vegyes — művek. A prózai emlékek sorát az „istenes retorika” címen összeválogatott imádságok zárják be.

Ugyancsak ilyen gazdag tagoltságú a következő rész is. A verses irodalmi művek megnyitó darabja az ómagyar Mária-Siralom, ezt követik a himnusz-fordítások, egyházi énekek és versek, valamint a világi költészet emlékei — viszonylag bőségesnek mondható válogatásban.

Nem kívánunk hosszasan foglalkozni a szövegkiválasztás kérdésével. A kötet elolvasásakor az a benyomásunk, hogy Mezey László jó érzékkel gyűjtött össze minden jellemző darabot, vagy szelektálta a hosszabb prózai és költői alkotásokat. Amint jelzi is, közlései túlnyomó többségükben nyomtatott forrásokon — leginkább a Volf György szerkesztette *Nyelvemléktár* kötetein, továbbá a Horváth Cyrill gondozásában megjelent

Középkori magyar verseink-en — alapulnak. Kivételt csak a „Zöldvári ének” esetében tesz, mert a Borsa Gedeontól felfedezett (kizárólag irodalomtörténeti értékű) töredéknek ez az első kiadása.

A könyvben szereplő középkori magyar írások önmagukban is érdekes olvasmányok. De ahhoz, hogy az olvasó méltányolni tudja valamely másoló, fordító vagy szerző írói törekvéseit (jellembrázolás: Margit legenda; környezetrész: Ferenc legenda; cselekménybonyolítás: Barlaám és Jozafát stb.), hogy felfigyeljen egy-egy sikeres kompozícióra (Exemplum mirabile stb.), hogy észrevegyen bizonyos irodalmi igényű, tudatos művészi nyelvhasználatot (Karthausi Névtelen stb.), feltétlenül szükség volt egy olyan tájékoztatóra, amely a közölt anyagot figyelembe véve, de azon túl is lépve, középkori anyanyelvű irodalmunkat beállítja a történelmi fejlődés menetébe.

Ezt az igényt kellett Mezey Lászlónak a szövegekhez csatlakozó, viszonylag rövid, de tömör utószavában kielégítenie. Összefoglalása, vázlatos volta ellenére is többet mond általában ismert adatok kötelegszerű felsorolásánál. Felhasználva az újabb kutatások lényegesebb eredményeit, szűk 23 lapra korlátozva is sikerrel mutatja be középkori irodalmunkat a magyar nyelvűség szempontjából.

Azok az új eredmények és összefüggések, amelyekre rámutat, sokban különböznek polgári irodalomtörténetírásunk középkorképtől. A különbségek legfőbb oka az azóta tett értékes felfedezéseken túlmenően, nem utolsósorban tudományos vizsgálataink előnyösen megváltozott módszerében rejlik. A társadalom és irodalom mindenkor dialektikus kapcsolatának tényleges megléte, egymásra való hatásuk foka, s ennek a hatásfoknak számbavétele és mérlegelése, számos ponton szélesítette ki látókörünket, és